

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-
ДОРОЖНІЙ УНІВЕРСИТЕТ

КРУПСЬКА Л.П., доцент, к.е.н.
БЕРЕЖНИЙ В.М., професор, к.е.н.
ЧАВИКІНА Ю.Б., асистент

ЕКОНОМІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ХАРКІВ
2007

КОНЦЕПЦІЯ 4

**ОСНОВНІ ПИТАННЯ
ЕКОНОМІКИ.**

**ЕКОНОМІЧНІ
СИСТЕМИ**

Економічні рішення дійових осіб визначаються типом економічної системи, яка характеризується способом розв'язання основних питань економіки.

Як потенційні підприємці, учні усвідомлять, що виробництво потребує вирішення таких питань: Що виробляти? Як виробляти? Для кого виробляти? Те, як розв'язуються ці питання, залежить від типу економічної системи. *Як відповідальні громадяни*, учні зрозуміють, що права власності, вбудовані в економічну систему, впливають на економічний розвиток та соціальний захист населення.

Основні поняття: основні питання економіки: Що виробляти? Як виробляти? Для кого виробляти? Власність. Економічна система. Типи економічних систем (командна, ринкова, традиційна, змішана).

Ключові питання:

1. Основні економічні питання.
2. Відносини власності.
3. Типи економічних систем.

1.ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

1.1.Основні економічні питання

Для того щоб здійснити свій вибір у світі обмежених ресурсів, господарський суб'єкт повинен мати необхідну інформацію про те, **що, як і для кого** виробляти. Виділені слова формують три основні задачі, які повинні враховуватися в будь-якому суспільстві.

Що виробляти – це прийняття рішень про те, які саме блага, якої якості, у якій кількості повинні бути вироблені (виробничий вибір).

Як виробляти – це прийняття рішень про те, за допомогою яких обмежених ресурсів і їхніх комбінацій, за допомогою яких технологій будуть вироблятися блага (технологічний вибір).

Для кого виробляти – це проблема, що вирішує, кому дістануться вироблені блага, і в якій кількості буде володіти ними споживач (розподільчий вибір).

По суті, різні форми господарської організації в історії людської цивілізації, будь це первісна громада, рабовласницька латифундія, феодальний маєток, капіталістичне чи соціалістичне підприємство – це різним чином упорядковані елементи інформаційної системи, що і визначає рішення трьох основних задач господарського життя.

Економічна теорія розглядає два різних способи координації: спонтанний, чи стихійний порядок, та ієрархія. У спонтанних порядках інформація, необхідна виробникам і споживачам, передається шляхом цінових сигналів. Підвищення чи зниження ціни ресурсів і вироблених з їхньою допомогою благ підказує господарським агентам, у якому саме напрямку потрібно діяти, тобто

що, як і для кого виробляти. У будь-якій системі виробник повинен здійснювати розрахунок своїх витрат і одержуваних вигод.

Механізм коливання цін, чи альтернативних витрат, може скоординувати економічний вибір людей. Така господарська система названа Ф.Хайеком спонтанним порядком, що підкреслює еволюційний, незалежний від намірів будь-кого характер її виникнення. Спонтанний порядок виникає природним шляхом, у ході розвитку людської цивілізації. Ринок – це і є спонтанний порядок.

Але є й інший спосіб одержання інформації про те, **що, як і для кого** виробляти. Це – система наказів і доручень, що йде зверху вниз, від деякого Центра до безпосереднього виконавця (виробника). Така система називається ієрархією. Прикладом ієрархічного порядку може бути первісна громада, де вождь племені вирішував, кому, як і чим займатися в процесі господарської діяльності. Ієрархія – це і командно-адміністративна система, чи соціалізм, де держава в особі Держплану чи вищих партійних інстанцій віддавала накази, що саме робити, розподіляла ресурси, прикріплювала постачальників до споживачів. У формі ієрархії здійснює свою діяльність і фірма, де керівник підприємства віддає накази своїм підлеглим. Ієрархія заснована не на цінових сигналах, а на владі, персоніфікованої в особі керівника фірми чи центрального керуючого державного органу. У реальному світі спостерігається співіснування стихійних порядків і ієрархій.

Оцінювати ефективність спонтанних порядків чи ієрархій необхідно не з погляду нормативних оцінок (погано чи добре), а з погляду економії трансакційних витрат. **Трансакційні витрати** пов'язані не з виробництвом безпосередньо, а із супутніми йому витратами: витратами на пошук інформації про ціни, про контрагентів господарських угод, витратами на укладання господарських угод та контролю за їх виконанням і т. ін.

1.2. Відносини власності

Вивчення проблем власності дозволяє з'ясувати три головних соціально-економічних питання:

1. Хто (які суб'єкти господарювання) має економічну владу – привласнює фактори і результати виробництва?

2. Які економічні зв'язки сприяють кращому використанню виробничих умов?

3. Кому дістаються доходи від господарської діяльності?

Власність економічно реалізується, якщо вона приносить дохід її власнику. Такий дохід являє собою весь знову створений продукт чи його частину, що отриманий завдяки застосуванню праці і засобів виробництва. Це може бути, скажімо, прибуток, різного роду платежі.

Система економічних відносин власності охоплює – від початку до кінця – весь господарський процес. Вона пронизує і складає серцевину усіх відносин між людьми з виробництва, розподілу, обміну і споживанню благ і послуг.

Цілком очевидно, що вся система відносин власності породжує в людей економічні (матеріальні, майнові) інтереси. Головний серед них, безумовно, полягає в тому, щоб усіляко примножувати блага, що знаходяться у власності, з метою кращого задоволення потреб. Так, через інтереси, власність визначає спрямованість і характер господарської поведінки людей.

Важливо розрізнити **право власності і відношення власності**. **Право власності** - це право контролювати використання визначених ресурсів і розподіляти виникаючі при цьому витрати і вигоди. Тим самим права власності розмежовують, що і кому належить, як буде відбуватися зміна власника, визначаючи волю вибору людей, що переслідують свої інтереси.

При визначенні власності в юридичному змісті виявляється сукупність речей (об'єкт власності), що належать власнику (суб'єкту). Самі власники (суб'єкти) підрозділяються на два види:

фізична особа – людина як суб'єкт цивільних (майнових) прав і обов'язків;

юридична особа – організація (об'єднання осіб, підприємство, установа), що є суб'єктом цивільних прав і обов'язків. Це соціальне (колективне) утворення вступає в господарські зв'язки від свого імені як самостійна цілісна одиниця.

Право власності виражає відношення людини до речі "як до своєї" чи "як до чужої" , тобто будується за формулою: **Суб'єкт → Об'єкт.**

Однак у цьому трактуванні немає відповіді на питання: відкіля береться право власності і як воно реалізується? Відповідь міститься в розгляді власності як економічних відносин між людьми.

Відносини власності - це відносини між людьми з приводу речей, що виражаються формулою:

**Суб'єкт ↔ Суб'єкт
Об'єкт**

Але які ж відносини з приводу речей виражає власність? Це відносини присвоєння благ, у тому числі факторів виробництва, і відносини відчуження благ.

Після того, як держава законодавчо врегулює майнові відносини між зазначеними особами, вони наділяються правом власності. Це право включає повноваження власника володіти, користатися і розпоряджатися майном.

Володіння – це фізичне володіння річчю, економічним благом. Це право власника охороняється законом. Законне володіння майном завжди має правову підставу (закон, договір, адміністративний акт).

Користування полягає в праві продуктивно споживати благо, для одержання доходу чи особисто споживати його для задоволення власних потреб і інтересів, у залежності від його призначення. Припустимо, що можливо використовувати автомобіль для перевезення людей і вантажів в процесі виробництва, чи користатися автомобілем для поїздок своєї родини на відпочинок. Власник може передавати своє майно в користування іншим особам на якийсь час і на визначених умовах. Права користування визначаються законом, чи іншою правовою підставою (наприклад, заповітом).

Розпорядження – право змінювати присвоєнність (приналежність) майна. Воно здійснюється найчастіше шляхом укладання різних угод (купівлі-продажу, обміну однієї речі на іншу, дарування і т.д.).

Зазначені права власника можуть бути тимчасово обмежені з його ініціативи. Так, людина, що здала в оренду річ іншій особі, позбавляє себе права володіння і користування річчю на термін дії договору оренди.

У сучасних умовах у розвинених країнах держава прагне зафіксувати в нормативних документах відповідні юридичним законам економічні відносини.

Відносини власності можна представити як два полюси, на одному з яких - **приватна власність**, на іншому - **суспільна власність**. Відносини приватної власності будуються на відособленому присвоєнні факторів і результатів виробництва, суспільної - на спільному присвоєнні. У реальній дійсності в "чистому виді" приватна і суспільна власність зустрічаються рідко. Маються різні варіанти переплетення рис приватного і суспільного,

що втілюються в різноманітних формах власності: державній, кооперативній, пайовій, акціонерній.

Основний напрямок розвитку відносин власності в Україні на сучасному етапі – це формування багаторівневих відносин, що включають формування усіх форм власності. Суть сучасної реформи складається в ліквідації монополії держави у всіх ланках системи відносин власності. Це припускає роздержавлення власності - перетворення державної форми присвоєння в різноманітні інші форми господарства.

Демонополізація державної власності аж ніяк не повинна вести до повної її ліквідації, тому що, як нам відомо, у другій половині ХХ в. загальне нероздільне майно скрізь використовується в національних інтересах.

Державний сектор національної економіки одержав "постійну прописку" у всіх західних країнах. Характерно, що в 1990 р. кінцеві витрати державних установ у валовому національному продукті склали: у Японії 9 %, Італії – 17, Франції і Німеччині – 19, Великобританії і США – 20 %. В орбіту державного присвоєння ввійшли, як правило, багато базових галузей промисловості (видобуток енергоносіїв, металургія й ін.), військово-промисловий комплекс, найважливіші фінансові установи (наприклад, центральні банки, що випускають гроші) і інфраструктура – виробнича (залізничний, повітряний, трубопровідний транспорт, мережа електропостачання і т.д.) і соціальна (охорона здоров'я, соціальне забезпечення і т.д.). Роздержавлення сприяє демонополізації і створенню конкурентного середовища. Процес роздержавлення засновується на приватизації (від лат. Privates).

Співвідношення понять "роздержавлення" і "приватизація". Багато західних вчених, досліджуючи приватизацію, під об'єктом вивчення розуміють ту чи іншу сферу виробничо-господарської діяльності, у якій відповідальність за забезпечення виробництва товарів і послуг переходить від держави до

приватного сектора. Роздержавлення визначається як комплекс заходів, спрямованих на перетворення розміру, частини і принципів діяльності державного сектора. При цьому поняття приватизації одержує двояке тлумачення: у широкому змісті - це один з аспектів реформування державного сектора, з абсолютним чи відносним скороченням його розміру; у вузькому змісті - це повний чи частковий перехід підприємства з державного в приватне володіння. Світова економічна думка під роздержавленням розуміє також будь-які дії, спрямовані на посилення процесів саморегулювання в економіці. Тому роздержавлення - це не тільки поява нового власника, але і лібералізація цін і ринків, стимулювання недержавного сектора, особливо малого бізнесу, комерціалізація, поширення на державні підприємства принципів керування, що існують у сфері приватного бізнесу, і т.д.

Більшість авторів, розглядаючи поняття "роздержавлення економіки", звертають пильну увагу на зміни в методах впливу держави на господарські процеси, на звільнення їх від державної опіки і державного керування. Таким чином, під роздержавленням мається на увазі загальний процес зміни державної економіки економікою багатокладної, змішаної, плюралістичної. Приватизація є стрижнем переходу від державно-бюрократичної системи господарювання, із властивої їй командною, планово-розподільною підсистемою керування, до ринкової економіки.

У збірнику законодавчих актів приватизація визначається як "відчуження майна, що знаходиться в загальнодержавній, республіканській (Автономна Республіка Крим) і комунальній власності, в інтересах фізичних і недержавних юридичних осіб", як формування прошарку власників, хазяїв, що будуть відігравати головну роль у багатокладній, соціально-орієнтованій економіці, і нарешті, як складова частина роздержавлення, що полягає в переході об'єктів державної власності в приватну і колективну форми власності.

Загальним для всіх багатогранних трактувань понять "роздержавлення" і "приватизація" є те, що вони розглядаються, по-перше, як нетотожні, по-друге, як взаємозалежні явища, по-третє, як найважливіші аспекти історичного розвитку, і по-четверте, як найбільш характерні для суспільств, що трансформуються з однієї соціально-економічної системи в іншу.

Поняття "роздержавлення" і "приватизація" співвідносяться як ціле і частина, причому зміст першого зв'язаний зі зміною системи державного керування економікою, створенням умов для розвитку ринкових відносин. Друге поняття включає здійснення роздержавлення через заміну власника майна. Обоє цих процеси однаково спрямовані на вихід економіки з кризового стану і її подальший підйом.

1.3. Типи економічних систем

Економічні системи (economic systems) – це сукупність взаємозалежних економічних елементів, що утворюють визначену цілісність, економічну структуру суспільства; єдність відносин, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання економічних благ.

Використання ресурсів для задоволення потреб підлягає економічним цілям, котрі переслідують у своїй економічній діяльності індивіди (домогосподарства), фірми і суспільство в цілому. Сучасна економічна теорія виходить з раціонального поведіння суб'єктів, що хазяюють, при виборі цілей їхньої економічної діяльності. У реальній дійсності це означає прагнення до максимізації результатів при даних витратах.

Економічною метою споживача є максимізація задоволення всіх його потреб, тобто максимізація функції корисності.

Максимізація корисності залежить не тільки від поточного споживання, але і від заощаджень, здійснюваних відповідно до динаміки цін.

Економічною метою фірми виступає максимізація прибутку чи мінімізація витрат виробництва. Для цього використовуються не тільки ціни, але і реклама, дизайн, зміна товарно-матеріальних запасів і т.д.

Головними **економічними цілями сучасного суспільства** є: економічний ріст, підвищення ефективності виробництва, повна зайнятість і соціально-економічна стабільність. Економічний ріст розширює виробничі можливості, є загальною передумовою підвищення народного добробуту. Однак така передумова досяжна лише при ефективному (оптимальному) використанні всіх ресурсів. Цей ріст повинний досягатися не за рахунок деградації навколишнього середовища, а за рахунок підвищення ефективності використання старих ресурсів і залучення у виробничий процес нових. Найважливішим серед них є населення. Тут необхідно, з одного боку, підтримувати демографічний оптимум, а з іншого боку — забезпечувати повну зайнятість. Актуальною метою суспільства виступає також підтримка відносної стабільності цін. Їхній швидкий ріст порушує пропорції виробництва, погіршує положення населення.

Ці цілі по-різному реалізуються в різних економічних системах.

Економічні системи відрізняються по типу рішення головних питань: **що робити? як робити? для кого робити?** а також за принципом того, хто несе **трансакційні витрати**. Історично можна виділити в “чистому” вигляді наступні економічні системи: **традиційну, ринкову, командну**. Але у сучасному світі існує **змішана економічна система**, яка з'єднує в собі риси традиційної, ринкової, командної.

Традиційна економіка. Методи і техніка виробництва, обмін, розподіл доходів ґрунтуються тут на освячених часом звичаях і

традиціях. Спадковість і касти диктують економічні ролі індивідів, чітко простежується соціоекономічний застій. Технічний прогрес і впровадження нововведень різко обмежені, бо вони суперечать традиціям і загрожують стабільності суспільного ладу. Економічна діяльність вторинна порівняно з релігійними і культурними цінностями.

Ринкова економіка (market economy) характеризується як система, яка заснована на приватній власності, свободі вибору і конкуренції, вона спирається на особисті інтереси, обмежує роль уряду.

У процесі історичного розвитку людського суспільства створюються передумови для зміцнення економічної свободи — можливості індивіда реалізувати свої інтереси і здібності шляхом активної діяльності у виробництві, розподілі, обміні і споживанні економічних благ.

Об'єктивні і суб'єктивні передумови для цього виникають після ліквідації усіх форм особистої залежності. Важливу роль у цьому зіграв розвиток ринкової економіки. Ринкова економіка гарантує насамперед волю споживача, що виражається у волі споживчого вибору на ринку товарів і послуг. Добровільний, без примусу обмін стає необхідною умовою суверенітету споживача. Кожен самостійно розподіляє свої ресурси у відповідності зі своїми інтересами і при бажанні може самостійно організовувати процес виробництва товарів і послуг у тих масштабах, що дозволяють його здібності і наявний капітал. Це означає, що існує свобода підприємництва. Індивід сам визначає, що, як і для кого робити, де, як, кому, скільки і за якою ціною реалізовувати зроблену продукцію, яким чином і на що витратити отриманий виторг. Тому економічна воля припускає економічну відповідальність і спирається на неї.

Особистий інтерес виступає головним мотивом і головною рушійною силою економіки. Для споживачів цим інтересом є

максимізація корисності, для виробників — максимізація прибутку. Свобода вибору стає основою конкуренції.

Досконала конкуренція (perfect competition) припускає: 1) безліч покупців і продавців, 2) однорідність товарів і послуг, 3) відсутність цінової дискримінації, 4) повну мобільність усіх ресурсів, 5) абсолютну інформованість про ціни. Зупинимося на цих ознаках докладніше. Коли на ринку функціонує безліч покупців і продавців, частка кожного економічного агента надзвичайно мала. Він не в змозі впливати на ціни й обсяг товарів і послуг, які продаються. Ціна на купований (чи проданий) товар для нього складається об'єктивно, не залежить від його волі і бажання. Він виступає як "ціноотримувач". Єдине, що визначає він сам, — це кількість купленої (чи проданої) за даною ціною продукції. Для спрощення ми виходимо з однорідності товарів і послуг. Це означає, що відсутні які-небудь розходження в товарах однієї якості. Ми абстрагуємося від торгових марок, торгових знаків, реклами, що може зробити два однакових (по споживчих властивостях) товари різноякісними для споживача. Передумова про однорідність тісно зв'язана з передумовою про відсутність цінової дискримінації.

Ми припускаємо, що ніхто не піддається ціновій дискримінації: продукт однакової якості продається по однаковій ціні всім покупцям, тобто не існує ситуації, коли однорідний продукт продається одним покупцям по одній ціні, а другим — по іншій. Тим самим відсутні які-небудь основи для виникнення монопольної влади на ринку.

Повна мобільність ресурсів означає, що не існує яких-небудь бар'єрів для входу в будь-яку галузь виробництва (на будь-який ринок) чи виходу з неї. Відсутні економічні, юридичні або політичні заборони для переливу капіталу, праці й інших ресурсів з галузі в галузь. Підприємці, ідучи з галузі чи входячи в неї, керуються винятково економічними критеріями, і насамперед прибутковістю (чи збитковістю) виробництва. Перелив ресурсів характеризує надзвичайну гнучкість ринкової системи. Зміна смаків, технологій і

т.п. приводить до зміни відносних цін, а вони виступають як важливий індикатор, що показує, куди варто направити ресурси. Ціновий механізм, з одного боку, фіксує сформовану в даному суспільстві ситуацію, відбиває результати вільного волевиявлення покупців і продавців, а з іншого боку - подає сигнали для нового перерозподілу ресурсів: де виробництво може здійснюватися з високим прибутком, а де вже і збиткове.

"В організації економічної діяльності, — пишуть Роуз і Мілтон Фрідмен, — ціни виконують наступні три функції: по-перше, вони передають інформацію; по-друге, служать стимулом до застосування найбільш економічних методів виробництва, що веде до найбільш ефективного використання наявних ресурсів; по-третє, вони визначають, хто одержує яку частку виробленого продукту, — іншими словами, встановлюють розподіл доходів". Безумовно, усі ці функції тісно зв'язані між собою, переплітаються, підтримують одна одну.

Нарешті, дуже важливою передумовою є передумова про абсолютну інформованість про ціни. Справа в тім, що відсутність необхідної інформації може стати перешкодою для продажу рівноякісних товарів за однаковими цінами, бути основою для цінової дискримінації або стати перешкодою для переливу капіталу. Це тим більше важливо зараз, в умовах становлення постіндустріального суспільства. Такі ідеальні умови, що заперечують існування монополій, втручання держави, інфляції і т.д.

У реальній дійсності існують обставини, що значно відхиляються від ідеальних і перетворюють досконалу конкуренцію в недосконалу. Це означає, що економічна свобода існує як потенція, як можливість, перетворення якої в дійсність модифікується багатьма обставинами й у кінцевому рахунку рівнем економічного розвитку.

Основу ринкової економіки складає **приватна власність**. Вона є гарантією дотримання добровільно підписаних контрактів і невтручання третіх сторін. **Економічна свобода** – фундамент і складова частина свобод цивільного суспільства. Вона виступає

насамперед як необхідний засіб досягнення політичної свободи; у свою чергу, політична свобода є гарантом економічної свободи. У вільному суспільстві індивід може відстоювати й активно пропагувати будь-які, у тому числі радикальні, зміни в соціальній структурі, звичайно за умови, що його агітація не виливається в застосування насильницьких дій стосовно інших громадян. Для пропаганди нових ідей необхідно лише подбати про те, щоб їхня публікація мала комерційний успіх.

Класична ринкова економіка виходить з обмеженої ролі державного втручання в економіку. Уряд необхідний лише як орган, що визначає правила ринкової гри і стежить за виконанням цих правил.

На противагу ринкової **командна економіка** (command economy) описується як система, у якій домінує суспільна (державна) власність на засоби виробництва, колективне прийняття економічних рішень, централізоване керівництво економікою за допомогою державного планування.

Характерною рисою командної економіки є монополізм виробництва, що в остаточному підсумку гальмує науково-технічний прогрес. Державне регулювання цін, монополізм виробництва, гальмування технічного прогресу закономірно породжують економіку дефіциту. Парадокс полягає в тому, що дефіцит виникає в умовах загальної зайнятості і майже повного завантаження виробничих потужностей. Гіперцентралізм закономірно сприяє розбуханню бюрократичного апарату. Основою його росту була монополізація ролі в ієрархічному поділі праці. Адміністративно-командна система — це своєрідна, ідеологізована форма бюрократизму. Для неї характерне зрощування законодавчої і виконавчої, військової і цивільної, адміністративної і судової влади, злиття партійного і державного апарату.

В умовах командної економіки панує редистрибутивний принцип розподілу продукції. Причетність до влади означає і

причетність до розподілу. Вертикальна, залежна від центру, форма розподілу продукту втілюється в номенклатурних рівнях розподілу, торгівля з'єднується з розподілом, стає не формою обміну, а формою редистрибуції (спецмагазини, спецбуфети, спецідальні і т.п.). Тому головною формою соціальної боротьби стає не боротьба за власність на фактори виробництва, а боротьба за доступ до ключових важелів розподілу, за контроль над каналами розподілу. Дохід у суспільстві залежить насамперед від статусу, чину і посади. У цих умовах прокламована загальна рівність усе більш і більш перетворюється у фікцію.

Змішана економіка. Під змішаною економікою (mixed economy) мається на увазі тип суспільства, що синтезує елементи перших двох систем, тобто механізм ринку доповнюється активною діяльністю держави.

Уряд відіграє активну роль в економіці, сприяючи її економічній стабільності і зростанню, забезпечуючи її деякими товарами і послугами, які виробляються в недостатній кількості або взагалі не виробляються ринковою системою, модифікуючи розподіл доходів.

Перехідна економіка як система. Перехід від однієї економічної системи до іншої породжує особливий, перехідний стан економіки. Такий стан економіки може існувати в одній чи декількох країнах і навіть у глобальному масштабі. Перехід від однієї економічної системи до іншої ніколи не представляв миттєвого стрибка. Це дуже тривалий процес, що у минулому вимірявся сторіччями, а останнім часом - десятиріччями. Наприклад, перехід від традиційної системи до ринкової економіки вільної конкуренції зайняв у Західній Європі кінець XVIII - першу половину XIX в. В Україні такий перехідний стан економіки було характерно для періоду 1861 - 1913 р.

Наприкінці XX століття почався масовий перехід декількох десятків країн від адміністративно-командної до ринкової економіки. Тому на даному етапі перехідною ми вважаємо економіку, де

відносини, засновані на адміністративно-командних принципах, будуть замінюватися ринковими механізмами.

Економіці перехідного типу властиві деякі специфічні риси. Вихідною точкою є криза і наступна трансформація економічних відносин колишньої системи, а також виникнення нових відносин, властивій системі, що народжується. Старі і нові відносини взаємодіють у рамках перехідної системи.

У перехідній системі виникають і функціонують особливі перехідні економічні форми, що вказують на напрямок руху до нової системи. До їхнього числа можна віднести частково приватизовані підприємства в сучасній Україні, що втілюють перехід від державної власності до приватної.

Для перехідної економіки також характерно інтенсивний розвиток нових форм паралельно зі спадком і поступовим зникненням старих економічних відносин. Так, швидкий ріст приватного сектору при переході від адміністративно-командної до ринкової економіки супроводжувався трансформацією державних підприємств у фірми, що діють за правилами ринкового господарства.

Перехідні процеси по-різному протікають у країнах східної і західної цивілізації. По-перше, зберігається вирішальна роль держави в економіці при порівняно слабких позиціях приватних власників і сильних зрівняльних тенденцій. По-друге, при ослабленні регулюючих функцій держави переважає приватнопідприємницька ініціатива, одночасно різко підсилюється соціальне розшарування. Україна знаходиться на стику західного і східного типів цивілізації, що багато в чому визначає характер ринкової економіки, що формується в ній.

Спочатку переважала точка зору, що перехід від адміністративно-командної економіки до ринкової займе роки. Але тепер стає ясно, що цей процес розтягнеться на десятиліття. Тому нам

необхідно приділити увагу закономірностям і специфіці перехідної економіки.

Необхідність переходу від адміністративно-командної економіки до ринкової обумовлена наростаючою недієздатністю нетоварної економіки в міру вичерпання екстенсивних факторів економічного росту. Адміністративно-командна система має два істотних недоліки. Перший – це її негнучкість, повільна адаптація до змін. Адаптаційні механізми у формі вищого керівництва, що відбувається по рішенню, перерозподілу матеріальних і фінансових ресурсів включаються лише тоді, коли глибина диспропорцій близька до критичної крапки. Другий недолік – це вкрай низька продуктивність унаслідок тотального придушення господарської ініціативи.

Висновки:

- Економічні системи відрізняються способом розв'язання основних економічних проблем: **“Що виробляти? Як виробляти? Для кого виробляти?”**. Корінні відмінності залежать від таких факторів: а) Система ґрунтується на приватній чи на державній власності на ресурси; б) механізмом координації є ринкова система чи централізоване директивне планування.
- **Трансакційні витрати** пов'язані не з виробництвом безпосередньо, а із супутніми йому витратами: витратами на пошук інформації про ціни, про контрагентів господарських угод, витратами на укладання господарських угод та контролю за їх виконанням і т. ін.
- **Власність** – це відносини між людьми стосовно привласнення засобів виробництва та матеріальних благ. Ці відносини реалізуються у правах володіння, користування й розпорядження об'єктами власності.
- **Суб'єктами власності** можуть бути фізична особа, юридична особа, держава.
- **Роздержавлення** – це система заходів, спрямованих на усунення монополії держави, скорочення державного сектора і утворення багатуукладної економіки, посилення процесів саморегулювання економіки.

- **Приватизація** – це один із заходів роздержавлення, який реалізується у передачі державної власності за плату або безкоштовно в приватну власність.
- Сучасна економіка значної частини країн світу є **змішаною**. Це означає, що в ній вільне підприємництво поєднується з державним регулюванням, що, в свою чергу, потребує поєднання різних типів підприємництва і форм власності.

2.МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

2.1.Основні економічні питання

Щоб показати, що перед будь-яким суспільством постають три основних економічних питання: що робити, як робити, для кого робити, можна змодельовати наступну ситуацію: "Починаємо все з початку".

Економічна гра: «Починаємо все спочатку»

- Аудиторію розбити на 4 команди.
- Команди одержують завдання наступного характеру: (однакові завдання для двох команд): *«Ваша Команда потрапила на безлюдний острів у Південних/Північних широтах. У Вас немає ніяких засобів виробництва і можливості зв'язатися з цивілізованим світом. Ви повинні організувати свій побут у нових умовах. Сформулюйте три основні економічні проблеми і визначить конкретні напрямки вирішення цих питань».*
- Кожна команда протягом 10-15 хвилин приймає колективне рішення по поставленій проблемі.
- Процес обговорення йде в наступному напрямку:
- Кожна команда називає три основні проблеми (Усі відповіді зводяться до того, щоб організувати суспільне життя необхідно вирішити: які першочергові потреби будуть задовольнятися, тобто що робити?; далі необхідно визначити технологію

виробництва обраних товарів – як робити?; нарешті, суспільство повинне вирішити проблему розподілу виробничих благ – для кого робити?).

- Детально обговоріть питання: "що робити?". Проаналізуйте відповіді груп, що одержали різні завдання (обговорення покаже, що у всіх групах буде прийняте рішення робити продукти харчування, житло, одяг, предмети побуту, але в залежності від умов самі продукти будуть відрізнятися).

Відповіді на питання "що робити?" у групах, що потрапили за умовами завдання в однакові кліматичні умови, можуть багато в чому збігатися. Акцентуйте увагу на виробництві однакових товарів.

- Перейдіть до обговорення питання «як робити?» Почніть з аналізу технології виробництва однакових товарів у різних групах. Технології тих самих товарів можуть істотно відрізнятися. Повторить вже вивчене питання про фактори підвищення продуктивності праці.
- Особливий інтерес може викликати проблема: як група буде розподіляти вироблені блага? (зверніть увагу, що принцип розподілу, пропорційно володінню виробничими ресурсами спочатку не може бути використаний, тому що всі члени команди ні чим не володіли. Можливі варіанти розподілу: порівну, за трудовими витратами, за віком, по силі, по статевій ознаці. Визначте недоліки кожного принципу. Це завдання можна зробити за допомогою сітки ухвалення рішення.

2.2. Відносини власності

Вивчення цієї проблеми можна також почати з ігрової ситуації.

NCEE

Економічна гра: «Власність»

© Національна Рада з економічної освіти (НРЕО), Нью-Йорк, США. Використано за дозволом НРЕО. Тільки для використання у класі. Передрук або копіювання без письмового дозволу НРЕО заборонено.

Поясніть, що ця вправа є прикладом того, як права власності впливають на стимули.

- Запросіть 6-10 добровольців для виконання вигідної роботи.
- На підлозі крейдою накресліть прямокутник такого розміру, щоб змогли розміститися добровольці. Вони мають зібрати скріпки, розсипані на підлозі. Поясніть учням, що їм платитимуть за зібрані скріпки. Розкажіть, що буде два (або три) періоди, коли вони зможуть збирати скріпки. Впродовж першого періоду за кожну скріпку платитимуть 1 коп., тоді як упродовж другого - 3 коп., впродовж третього - 5 коп. Наголосіть, що лише скріпки, не зібрані за перший період, можна буде збирати протягом другого. Зрештою, повідомте, що кожний період триватиме лише 0,5-1 хвилину (тривалість періоду залежить від кількості скріпок), і що повертати скріпки треба в той період, у який їх зібрано.

1 етап гри. Перепитайте, чи всім усе зрозуміло; тепер починайте перший період. Хоча можуть бути певні розмови (з метою змови) не поспішати, невдовзі всі почнуть збирати скріпки так швидко, як тільки зможуть, і кожен заходитиме всередину кола. Всі скріпки буде зібрано впродовж першого періоду! Заплатіть учням!

2 етап гри. За допомогою крейди розбийте прямокутник на квадрати і поставте на кожному з них по одному учневі. Знову розкидайте скріпки так, щоб вони впали на різні ділянки. Повідомте учням, що ви маєте намір повторити гру, знову виплачуючи по 1 коп. за кожну скріпку, підбрану у першому періоді, й по 3 коп. за скріпку у другому періоді. Проте цього разу учні можуть збирати лише ті скріпки, що знаходяться на їхніх ділянках.

Розпочніть перший період. Не дуже дивуйтеся, якщо жодної скріпки не буде підбрано з підлоги. Подякуйте учням за участь у грі й повідомте, що другий період проводитиметься, щойно ви виграєте у лотерею. Запропонуйте учням повернутися на свої місця.

Обговорення. Запитайте; якщо мета суспільства полягає в одержанні максимальної цінності зі своїх обмежених ресурсів (тобто розподільна ефективність), коли треба збирати скріпки? (У другому періоді, оскільки готовність і здатність платити за них (їхня цінність більша — рівно втричі).

Зверніть увагу, що сталося під час другої гри, але не під час першої. Запитайте: у чому відмінність? (Під час другої гри було встановлено право власності на скріпки).

Запитайте: як встановлення прав власності змінило стан гравців? Обговоріть відповіді. (Оскільки гравці можуть контролювати, щоб їхні скріпки було зібрано під час другого раунду вони матимуть вигоду від того, щоб не поспішати. У першій грі це могло б коштувати їм втрати можливості взагалі щось отримати). Проведіть аналогію між цією грою та збиранням грибів (підлога — "земля", скріпки — "гриби", учні — "грибники"). Наголосіть, що жоден не має стимулів,

щоб контролювати кількість грибів, адже ніхто не володіє ними й не може контролювати дії інших. Отже, знищення грибниць можна пов'язати з відсутністю визначених прав власності.

Запитайте: які ще ресурси нагадують ситуацію з грибами? (Ви можете допомогти учням, запитавши, хто володіє повітрям у кімнаті). (Можливі відповіді: повітря, ґрунтові води, поклади нафти, дикі тварини — орли, олені, вовки, качки, риба тощо).

Що передбачає сьогоднішня гра в аспекті того, як використовуватимуться ці ресурси за відсутності втручання ззовні? Можливе їх надмірне використання, або надто швидке використання з точки зору розподільної ефективності.

Зверніть увагу, що очікування учнів під час першого періоду другої гри базувалися на припущенні, що їхні права власності буде застережено (учителем). Тож важливість умови забезпечення прав власності слід неодмінно обговорити.

2.3. Типи економічних систем

Щоб продемонструвати, що основні економічні питання можуть вирішуватися як стихійно (через ринковий механізм), так і на основі прийняття рішень виконавчими органами влади, пропонуємо провести гру: «Хто вирішує?».

Економічна гра: «Хто вирішує?»

NCEE

© Національна Рада з економічної освіти (НРЕО), Нью-Йорк, США. Використано за дозволом НРЕО. Тільки для використання у класі. Передрук або копіювання без письмового дозволу НРЕО заборонено.

Вступ. Основна відмінність між командною та ринковою системами стосується того, хто володіє та керує виробничими ресурсами економіки; тобто, хто врешті-решт вирішує, як саме використати ці ресурси. Виробничі ресурси економіки - це її людські (трудові), природні ресурси та капітал. У командній економіці, де держава або уряд володіє та керує більшістю нетрудових ресурсів, центральний плановий орган, як правило, відповідальний за відпрацювання плану стосовно використання ресурсів. У ринковій економіці, де індивіди володіють та керують виробничими ресурсами, ці рішення ухвалюються на ринку, де власники ресурсів є продавцями, а фірми - покупцями. Попит фірм на ресурси відображає попит споживачів на товари, що їх виробляють ці фірми. Отже, врешті-решт саме бажання споживачів та власників ресурсів визначають, як буде використано ресурси. На даному уроці буде продемонстровано, як працюють ці системи і оцінено результати кожної з них.

Потрібний час:

Один урок.

Потрібні матеріали:

- Прозірки Наочних матеріалів 1.1 і 1.2.
- Рольові картки (Роздаткові матеріали 1.1 і 1.2) плановиків, власників неч, виробників весто та виробників карбо, картки: гроші.
- 8 олівців або інших невеликих предметів, що зображатимуть одиниці нечу у ринковій грі.(кольорові картки)

Методика проведення заняття:

1. Поясніть, що студенти братимуть участь у грі, щоб вивчити, як розподіляються ресурси у командній та ринковій економіці.

Покажіть Наочний матеріал 1.1, щоб описати деякі основні риси ринкової та командної економіки. Обговоріть:

- А.** Зверніть увагу, що перша характеристика кожної з економік стосується виробничих ресурсів. Що таке виробничі ресурси? (Щось, що використовується для виробництва товарів і послуг).
- Б.** Поясніть, що є три основні види виробничих ресурсів: природні, людські та капітал. Дайте визначення і наведіть приклади природних, людських ресурсів і капіталу (природні ресурси: речі, що існують в надрах землі або на її поверхні, такі як ґрунт, вугілля, нафта, рослини; людські ресурси: люди, що виконують розумову або фізичну працю, наприклад, вчителі, фермери, інженери, лікарі, капітал: речі, зроблені людьми, які використовуються для виробництва інших товарів і послуг, наприклад, машини, знаряддя, фабрики).
- В.** Попросіть учнів порівняти характерні риси двох типів економіки.
- Г.** Що таке соціальні цілі? (Соціальні цілі - це критерії, що використовуються для оцінки економічної системи). Покажіть Наочний матеріал 1.2 і обговоріть його.

2. Поділіть клас на п'ять груп наступним чином:

- А.** Центральний плановий комітет №1 (2-5 студентів).
- Б.** Центральний плановий комітет № 2 (2-5 студентів).
- В.** Власники ресурсу неч (8 студентів).
- Г.** Виробники Весто (принаймні 6 студентів; пропонуємо 9 карток).
- Д.** Виробники Карбо (принаймні 6 студентів; пропонуємо 9 карток).

3. Запропонуйте кожному Центральному плановому комітету розійтися по різних кутках класу. Дайте кожному з членів ЦПК рольову картку. Поясніть, що вони матимуть для роботи 10-15 хв. (Зверніть увагу: це єдина картка, яку отримають групи ЦПК).

4. Поясніть решті груп, що для виробництва весто і карбо виробники повинні купити ресурс неч в його власників.

5. Дайте кожному з власників неч рольову картку і одиницю неч.

6. Дайте кожному з виробників весто і карбо відповідну рольову картку та кількість грошей, зазначену на їхніх картках. Доручіть учням прочитати свої картки.

7. Поясніть, що власники неч та виробники весто і карбо фактично обмінюватимуть неч на грін, бакси (долари). Запитайте учнів, можливо є ще запитання. (зверніть увагу: групи ЦПК не беруть участі в процесі обміну).

8. Нагадайте власникам неч, що вони прагнуть отримати найвищу можливу ціну за свої одиниці неч. Нагадайте виробникам, що вони намагаються купити неч за найнижчою можливою ціною.

9. Повідомте виробникам весто і карбо та власникам неч, що вони матимуть 10-15 хв. для обміну. (Зверніть увагу: поки триватиме обмін, групи ЦПК повинні ухвалювати своє рішення). За хвилину до закінчення ринкового процесу оголосіть попередження, що ринок закривається і нагадайте власникам неч, що це їхній останній шанс продати свої одиниці неч.

10. Завершіть процес обміну. Обговоріть:

А. Який тип економіки представляють ЦПК? (командний) Чому? (ЦПК контролюють та розподіляють ресурси неч згідно зі своїми соціальними цілями).

Б. Який тип економіки представляє модель процесу обміну? (ринковий). Чому? (індивіди володіли ресурсом неч і розподіляли його на ринку. І споживачі, і виробники керувалися своїми власними інтересами).

11. Попросіть кожний ЦПК доповісти про своє рішення всьому класові; тобто скільки ресурсу неч комітет розподілив виробникам

весто і скільки - виробникам карбо. Запишіть цю інформацію на дошці.

12. Попросіть кожний ЦПК назвати критерії або цілі, використані ним при ухваленні рішення.

13. Запитайте групу ринковиків, скільки неч було куплено виробниками весто і скільки - виробниками карбо. (За даних карток весто і карбо, шість одиниць неч повинно бути куплено виробниками весто і дві - виробниками карбо).

14. Запитуйте студентів, чому, на їхню думку, більше неч було куплено виробниками весто, ніж виробниками карбо. (Виробники весто були, загалом, готові і здатні запропонувати вищу ціну за неч, оскільки споживачі готові і здатні платити більше за весто. Споживачі оцінюють весто вище, ніж карбо).

15. Обговоріть:

А. Чому результати двох ЦПК виявилися різними? (Результати ЦПК залежать від того, що плановики вважають важливішим. Останнє може бути різним для різних груп плановиків).

Б. Чому результати на ринку можуть різнитися від результатів одного чи обох ЦПК? (Результат на ринку визначається тим, що споживачі готові і здатні платити за весто і карбо. Оскільки споживачі приписують вищу цінність виробництву весто, ніж виробництву карбо, більше неч було розподілено для виробництва весто.

В. В процесі обговорення гри необхідно зауважити на таку рису ринкової економіки, як **"голосування доларом"**. Попит споживачів відіграє особливо важливу роль у визначенні видів і кількості продуктів, які виробляють. Споживачі, не обмежені урядовими приписами і з грошовими доходами від продажу ресурсів, витрачають свої гроші на ті товари і послуги, які вони бажають і в змозі купити. Ці видатки є голосуванням доларом. Якщо набирається така кількість цих "голосів", яка забезпечує нормальний прибуток, то фірми вироблятимуть цей продукт.

Зменшення попиту споживачів, тобто подання за продукт меншої кількості голосів, призведе до збитків і до скорочення галузі. Отже, "доларові голоси" споживачів відіграють ключову роль у визначенні того, які продукти вироблятимуть фірми, що орієнтуються на прибуток. Ринкова система скеровує ресурси в ті галузі, на продукти яких споживачі виявляють достатній попит, щоб виробництво цих продуктів було прибутковим. Водночас ринкова система позбавляє неприбуткові галузі обмежених ресурсів. Оголосіть дані про доходи, які мали виробники весто і карбо.

16. Поясніть, що економісти кажуть про досягнення суспільством розподільної ефективності, коли воно виробляє за наявних ресурсів ті товари і послуги, які вище оцінює, виходячи з індивідуальних вподобань. У ринковій грі більше неч було розподілено для виробництва товару, що користується найбільшою популярністю, і менше неч було розподілено для товару, який менш популярний.

17. Поясніть студентам, що ринки надають інформацію щодо цінності товарів і послуг в економіці; власники ресурсів чинять згідно з цією інформацією, розподіляючи свої ресурси.

18. Поясніть, що обидва ЦПК можуть отримати один і той ж результат, але це може трапитись випадково. Плановики не мають інформації щодо порівняльної цінності весто і карбо.

19. Обговоріть:

А. У ринковій системі, як змінився б розподіл ресурсів неч, якби більшість членів суспільства вирішили стати нудистами? (Попит на весто впав би. Як наслідок, ціна весто знизилася б. За такої нижчої ціни, виробники весто були б готові виробити і продати меншу кількість весто. Як наслідок, менша кількість ресурсів неч розподілялася б для виробництва весто).

Б. У командній системі як змінився б розподіл ресурсів неч, якби більшість членів суспільства вирішили стати нудистами? (Можливі

варіанти. ЦПК лише тоді відгукнувся б на цю зміну, якби це впливало на досягнення соціальних цілей ЦПК).

В. Які переваги та недоліки процесу розподілу ресурсів у кожній з систем? (У ринковій системі, споживачі визначають виробничі рішення виробників. Такі рішення ґрунтуються на тому, наскільки велику силу мають споживачі на ринку, остання визначається величиною їхнього доходу та вподобаннями. Хоча ця система розподіляє ресурси ефективно згідно з вподобаннями людей, вона може не вважатися справедливою - особливо особами з низькими доходами. Командна система може намагатися досягнути економічної рівності, але досягає цієї соціальної мети коштом втрати ефективності).

Г. Обговорить проблему "**невидимої руки**" ринку. "**Невидима рука**" функціонування і пристосування конкурентної ринкової системи створює незвичну і важливу тотожність – тотожність приватних і суспільних інтересів. Фірми і постачальники ресурсів, дбаючи про власну вигоду і діючи в межах гостроконкурентної ринкової системи, одночасно – ніби скеровані "невидимою рукою" сприяють досягненню державних або суспільних інтересів. В конкурентному середовищі ділові фірми використовують найекономічнішу комбінацію ресурсів для виробництва певного обсягу продукції, бо це відповідає їх власній вигоді. Проте водночас очевидно, що інтересам суспільства відповідає використання обмежених ресурсів з найнижчими витратами, тобто найефективнішими методами. Сила конкуренції контролює і скеровує мотив особистої вигоди так, що він автоматично сприяє найкращому забезпеченню інтересів суспільства. Концепція "невидимої руки" полягає в тому, що коли фірми максимізують свої прибутки, то суспільний продукт також максимізується. "Цей термін ввів Адам Сміт.

НАОЧНИЙ МАТЕРІАЛ 1.1

Відмінності між ринковою та командною економікою

Ринкова економіка

1. Виробничими ресурсами володіють і керують індивіди.
2. Рішення щодо використання ресурсів ухвалюються великою кількістю покупців і продавців на ринках.
3. Індивіди керуються своїми власними інтересами.

Командна економіка

1. Окрім людських ресурсів більшість виробничих ресурсів знаходиться у власності і під контролем держави.
2. Рішення щодо використання ресурсів ухвалюються центральними плановими органами уряду.
3. Плановики керуються соціальними цілями, які самі встановлюють.

НАОЧНИЙ МАТЕРІАЛ 1.2

Основні соціальні цілі економічної системи

Економічна свобода полягає у свободі споживачів вирішувати, як саме витратити та заощаджувати свої доходи, у свободі робітників змінювати місце праці і утворювати трудові спілки, у свободі людей засновувати нові і ліквідовувати старі фірми.

Економічна ефективність полягає у тому, наскільки вдало розподілені виробничі ресурси стосовно витрат і вигод їх використання.

Економічна справедливість полягає у розумінні людьми “чесності”. Економічні заходи треба оцінювати, виходячи з того, що, на думку людей, є вірним, а що - хибним.

Економічна безпека полягає у захисті від економічного ризику, наприклад, виробничих травм, безробіття, інфляції, банкрутств чи бідності.

Економічне зростання полягає у збільшенні виробництва товарів і послуг з перебігом часу. Темп економічного зростання вимірюється змінами рівня реального валового внутрішнього продукту, і завдання щодо 3-4 відсотків зростання у рік загалом вважається розумною метою.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ 1.1

Рольові картки ЦПК

Член ЦПК

Ви - член Центрального планового комітету країни Еконоленд. У цьому році ваша країна має 8 одиниць ресурсу неч. Неч досить швидко втрачає свої якості, тому ці одиниці повинні бути використані цього року. Неч використовується для виробництва двох важливих для країни товарів: харчового продукту карбо і різновиду одягу весто. За даного рівня технологій у вашій країні, одна одиниця неч потрібна для виробництва однієї одиниці карбо, і одна одиниця неч потрібна для виробництва весто. Ви повинні розподілити 8 одиниць неч між виробниками цих двох товарів. Вирішіть, скільки одиниць неч повинен одержати кожен сектор. Будьте готові пояснити, як ви прийшли до свого рішення.

Член ЦПК

Ви - член Центрального планового комітету країни Еконоленд. У цьому році ваша країна має 8 одиниць ресурсу неч. Неч досить швидко втрачає свої якості, тому ці одиниці повинні бути використані цього року. Неч використовується для виробництва двох важливих для країни товарів: харчового продукту карбо і різновиду одягу весто. За даного рівня технологій у вашій країні, одна одиниця неч потрібна для виробництва однієї одиниці карбо, і одна одиниця неч потрібна для виробництва весто. Ви повинні розподілити 8 одиниць неч між виробниками цих двох товарів. Вирішіть, скільки одиниць неч повинен одержати кожен сектор. Будьте готові пояснити, як ви прийшли до свого рішення.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ 1.2

Рольові картки власників неч

Власник неч

Ви - власник однієї одиниці неч. Неч - це ресурс, що використовується у виробництві харчового продукту карбо і різновиду одягу весто. Неч досить швидко втрачає свої якості, так що ви зацікавлені якнайшвидше продати свою одиницю тому, хто запропонує найвищу ціну. Намагайтеся отримати за свій неч найвищу ціну, яку зможете, бо ви також капіталіст, що керується власними інтересами і прагне до максимального достатку!

Власник неч

Ви - власник однієї одиниці неч. Неч - це ресурс, що використовується у виробництві харчового продукту карбо і різновиду одягу весто. Неч досить швидко втрачає свої якості, так що ви зацікавлені якнайшвидше продати свою одиницю тому, хто запропонує найвищу ціну. Намагайтеся отримати за свій неч найвищу ціну, яку зможете, бо ви також капіталіст, що керується власними інтересами і прагне до максимального достатку!

Власник неч

Ви - власник однієї одиниці неч. Неч - це ресурс, що використовується у виробництві харчового продукту карбо і різновиду одягу весто. Неч досить швидко втрачає свої якості, так що ви зацікавлені якнайшвидше продати свою одиницю тому, хто запропонує найвищу ціну. Намагайтеся отримати за свій неч найвищу ціну, яку зможете, бо ви також капіталіст, що керується власними інтересами і прагне до максимального достатку!

Власник неч

Ви - власник однієї одиниці неч. Неч - це ресурс, що використовується у виробництві харчового продукту карбо і різновиду одягу весто. Неч досить швидко втрачає свої якості, так що ви зацікавлені якнайшвидше продати свою одиницю тому, хто запропонує найвищу ціну. Намагайтеся отримати за свій неч найвищу ціну, яку зможете, бо ви також капіталіст, що керується власними інтересами і прагне до максимального достатку!

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ 1.3

Рольові картки для виробників весто/карбо

Виробник карбо	Виробник весто
<p>Ви - виробник харчового продукту карбо. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 16.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!</p>	<p>Ви - виробник різновиду одягу весто. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 24.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!</p>
Виробник карбо	Виробник весто
<p>Ви - виробник харчового продукту карбо. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 12.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!</p>	<p>Ви - виробник різновиду одягу весто. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 20,00 але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!</p>

Виробник карбо

Ви - виробник харчового продукту карбо. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш тоавр, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 8.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!

Виробник весто

Ви - виробник різновиду одягу весто. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш тоавр, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 18.00 але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ 1.4

<p>Виробник карбо</p> <p>Ви - виробник харчового продукту карбо. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 6.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!</p>	<p>Виробник весто</p> <p>Ви - виробник різновиду одягу весто. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 16.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!</p>
<p>Виробник карбо</p> <p>Ви - виробник харчового продукту карбо. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 5.00 але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти</p>	<p>Виробник весто</p> <p>Ви - виробник різновиду одягу весто. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 14.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу</p>

вигідну угоду з власниками неч!

ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!

Виробник карбо

Ви - виробник харчового продукту карбо. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 4.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!

Виробник весто

Ви - виробник різновиду одягу весто. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 12.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ 1.5

<p>Виробник карбо</p> <p>Ви - виробник харчового продукту карбо. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 3.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!</p>	<p>Виробник весто</p> <p>Ви - виробник різновиду одягу весто. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 10.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!</p>
<p>Виробник карбо</p> <p>Ви - виробник харчового продукту карбо. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 2.00 але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти</p>	<p>Виробник весто</p> <p>Ви - виробник різновиду одягу весто. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 8.00, але ви, звичайно, шукатимете</p>

вигідну угоду з власниками неч!

нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч

Виробник карбо

Ви - виробник харчового продукту карбо. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 1.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!

Виробник весто

Ви - виробник різновиду одягу весто. Вам потрібна одна одиниця неч для виробництва однієї одиниці вашого товару (ви можете виробити лише одну його одиницю). Беручи до уваги попит на ваш товар, максимум, що ви готові і здатні заплатити за одиницю неч \$ 6.00, але ви, звичайно, шукатимете нижчу ціну. Намагайтеся укласти вигідну угоду з власниками неч!

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ 1.6

GREENBUCKS \$

GREENBUCKS \$	GREENBUCKS \$
GREENBUCKS \$	GREENBUCKS \$
GREENBUCKS \$	GREENBUCKS \$
GREENBUCKS \$	GREENBUCKS \$

3. ПРАКТИКУМ

Тести

1. "Економічна система":

- А. потребує поєднання індивідуальних ринків, пов'язаних один з одним;
- В. представляє собою конкретну систему інституціональних установ та координаційний механізм, який використовуються при вирішенні проблеми ефективного розподілу ресурсів;
- С. потребує наявності якої-небудь центральної влади (наприклад, державної), яка координує всю економічну діяльність;
- Д. представляє собою схему, яка дозволяє фірмі одержувати гроші за рахунок діяльності інших фірм.

2. Основними перевагами ринкової економіки є:

- А. забезпечення ефективного розміщення ресурсів та економічної свободи;
- В. рівномірний розподіл особистих доходів і забезпечення повної зайнятості;
- С. забезпечення стабільності цін і справедливого розподілу особистих доходів;
- Д. ліквідація дискримінації і зведення до мінімуму забруднення навколишнього середовища.

3. Чітке визначення прав власності важливе тому, що воно сприяє:

- А. інвестуванню та економічному зростанню;
- В. появі літературних та музикальних творів;
- С. обміну;
- Д. всьому переліченому вище.

4. Критеріями розмежування типів економічних систем є:

- A. рівень добробуту членів суспільства;
- B. тип координації та управління економічними діями суб'єктів;
- C. форма власності на ресурси;
- D. вірні відповіді B і C.

5. Якою є економічна система сучасної України:

- A. ринкова економіка;
- B. командна економіка;
- C. перехідна економіка;
- D. традиційна економіка.

6. Головні проблеми економіки Що? Як? І для кого виробляти?:

- A. не існують у країнах з ринковою економікою;
- B. не вирішуються у країнах з командною економікою;
- C. цілком вирішені урядом України;
- D. існують у всіх країнах і будуть існувати доти, поки існує обмеженість ресурсів.

7. Командна економіка припускає:

- A. Поєднання конкуренції з плануванням;
- B. Волю вибору підприємницької діяльності;
- C. Директивність планів;
- D. Вплив на економіку традицій, релігії.

8. Яка з названих характеристик не відноситься до ринкової економіки?

- A. Конкуренція;
- B. Централізоване планування;

- C. Приватна власність;
- D. Воля підприємницького вибору.

9. Проблема «Що виробляти?»

- A. Може стояти тільки перед приватним підприємцем, але не перед суспільством;
- B. Може розглядатися як проблема вибору альтернативи на кривій виробничих можливостей;
- C. Виникає тільки в умовах гострого дефіциту ресурсів;
- D. Ефективно зважується тільки в умовах державного регулювання.

10. Роль держави у рішенні проблеми «для кого виробляти» в ринковій економіці проявляється в тому, що держава:

- A. Сприяє посиленню рівності в суспільстві;
- B. Стимулює ріст ефективності економіки;
- C. Сприяє ліквідації безробіття;
- D. Правильні відповіді A. B. C.

Творчі завдання

1. Знайдіть правильні визначення наступних категорій:

- A. Ринкова система
- B. Командна економіка.
- B. Традиційне суспільство.
- Г. Змішана економіка.
- Д. Власність.
- Е. Приватизація.
- Ж. Трансакційні витрати.

Визначення:

1. Економічна система, заснована на різних формах власності, розвиток якої регулюється ринком, традиціями і централізованими рішеннями.
2. Витрати, пов'язані з вибором варіанта використання виробничих ресурсів. Вимірюються втратами унаслідок відмовлення від альтернативних варіантів застосування ресурсів.
3. Економічна система, заснована на державній власності і централізованих методах керування.
4. Відношення людини до матеріальних благ, якими вона володіє.
5. Економічна система, заснована на приватній власності, господарський розвиток якої регулюється винятково ціновим механізмом.
6. Витрати, зв'язані з пошуком інформації про ціни, про контрагентів господарських угод.
7. Відносини між людьми з приводу володіння, розпорядження і використання економічних благ.
8. Перехідна економіка, що поєднує ознаки двох систем.
9. Система, у якій традиції, звичаї, досвід визначають практичне використання виробничих ресурсів.
10. Процес переходу державної власності в приватну.
11. Процес формування державної власності шляхом насильницького відчуження об'єктів власності.

2. Визначте вірними чи невірними є наступні твердження.

1. У ринковій економіці більше товарів можуть купити ті, у кого більше грошей.
2. Змішана економіка розвивається на основі як приватних, так і державних рішень.

3. Вводячи в оборот висловлювання "невидима рука", англійський економіст А. Сміт мав на увазі, що економікою керує держава, але суспільство цього не усвідомлює.
4. Під «невидимою рукою» А. Сміт мав на увазі вплив групових інтересів на економічний розвиток.
5. Проблема "для кого виробляти" не може бути вирішена без державної участі.
6. У ринковій економіці питання про те, які товари і послуги повинні вироблятися, в значній мірі залежить від рішень споживачів.

3. Яким типам економічних систем (традиційна, командна, ринкова, змішана) притаманні такі ознаки.

1. Приватна власність на ресурси.	8. Свобода підприємництва.
2. Суспільна власність на ресурси.	9. Централізований розподіл ресурсів.
3. Свобода вибору.	10. Спеціалізація.
4. Використання переважно ручної праці.	11. Натуральне господарство.
5. Машинне виробництво.	12. Конкуренція
6. Вирішальна роль держави.	13. Директивне планування.
7. Активна роль держави.	14. Рекомендаційне планування

4. ВІДПОВІДІ ДО ПРАКТИКУМУ

Тести

1.В. 2.А. 3.D. 4.D. 5.C. 6.D. 7.C. 8.В. 9.В. 10.В.

Творчі завдання

1. А.5. Б.3. В.9. Г.1. Д.7. Е.10. Ж.6.

2.

1. Вірно. В ринковій економіці проблема "як розподілити" вирішується за принципом; благо може одержати той, хто здатний за нього заплатити.
2. Вірно. Змішана економіка поєднує в собі риси ринкової економіки, заснованої на приватних інтересах та командної економіки, яка характеризується державними рішеннями.
3. Невірно. А. Сміт мав на увазі, що сила конкуренції в ринковій економіці контролює і скеровує мотив особистої вигоди так, що він автоматично сприяє найкращому забезпеченню інтересів суспільства.
4. Невірно. Попередня відповідь.
5. Невірно. В ринковій економіці ця проблема вирішується стихійно через систему цін, засновану на попиті та пропозиції, тобто через "змову" виробників та споживачів без державною участі.
6. Вірно. Виробник одержує свій дохід в ринковій економіці від продажу товарів та послуг споживачу. Що краще будуть купувати споживачі, те і будить виробляти фірми, щоб одержати найбільший прибуток.

3.

1. (T, P, 3).
2. (T, K, 3).
3. (P, 3).
4. (T).
5. (K, P, 3).
6. (K).
7. (3).
8. (P, 3).
9. (K).
10. (K, P, 3).
11. (T).
12. (P, 3).
13. (K).
14. (3).